

A havasi boszorkány Kemény János:
Viziboszorkány
Mundus, Bp., 2007.

Önmagában megálló érdekességnek sem akármilyen – ámbár a cselekményhez s annak értékeléséhez első pillantásra semmit nem látszik hozzátenni –, hogy a regény szerzője elszegényedett erdélyi bárócsalád sarjaként 1903-ban az Egyesült Államok-beli Pittsburgh-ben látta meg a napvilágot. Annak azonban már, hogy később visszakerült Erdélybe, apai nagyszüleihez, s ilyen módon aztán Kolozsváron, majd Bécsben végezte alapvető tanulmányait, legalább közvetve mindenképpen jóféle „poétikai gyanút” kell ébresztenie a figyelmesebb olvasóban: főúri „kitántorgóink” leszármazottja különös szeretettel, tájirodalmári rajongással dolgozva és az egyetemes (magyar) irodalom teljes polgárjoggal bíró képviselőjeként három olyan miliő-jellemző „kései” kulcsregénnyel ajándékozott meg bennünket valóságos pátriáját tematizálva, amelyek méltán fémjelezhetik irodalomszervezésről, mecenatúrától fényesebbre sikálnak látszó nevét (egyéb, költészeti, novellisztikai, útirajzi stb. munkáin túl) művészeti értelemben is. Az 1965-ben megjelent *Viziboszorkány* mellett mindenekelőtt a *Farkasvölgy* című románra gondolandó itt (1963), valamint kicsivel korábbról a *Vadpávára* (1958). Legalább áttételesen mindháromból kivillan ugyanis egyebek mellett az, hogy Kemény János az amerikai kezdetek vidékei helyett az erdélyi Marosvécszet zárta szívébe úgy konkrétan, mint jelképesen úgyszintén, és 1926 tájától kezdődően – mind ezt a helységet, mind a régiót (szellemileg) megörökölve – új szakasz kezdődött el életében. A másokért (is) élés a „másért”, az igazán *sajátért* való élés konkrét programjával kötődött össze nála: író társaival szűkebb (szellemileg igen tágas!) pátriájuk felemeléséért indult munkálkodásra.

Kemény műveit az emberségesség hatja át, az összefogás ad nekik igazi rangot, amely nációtól függetlenül tárja az olvasó elé az egymás közelében „működő” népek közti egyensúlyt (*Kákoc Kis Mihály, Kutyakomédia* című regényeiben például), továbbá a líra, illetve a lirizáltság is, noha érett írói munkásságát egyértelműen az epika felé való fordulás jellemzi, humorral, bájjal, valamint a komikum és fájdalom antikvitást idéző keveredésének hatásával, frappáns jellemábrázolással (*Kokó és Szókratész*). Nem marad el a filozofikus hangvétel, a tárgyilagosság és érzelmesség narratívája sem. Az emberábrázolás etikai és társadalmi szempontból összeköti a szereplőket; kooperatív folyamatokat kelt életre Kemény, nem a széttartó, hanem a perspektivikus egység a vezető szempont nála. Prózáját erősen össze-

fonódott esztétikai-etikai kettősség tarkítja. Innen, hogy elismert elbeszélőként tartják számon Kemény Jánost a magyar novellaírás történetében is.

Itt terítékre kerülő regénye, a *Viziboszorkány* az emberek és az erdélyi havasi „felvidékek” kapcsolatának mesészerű ábrázolása. Mítoszjellege, népmesei színezete elvezeti az olvasót egy olyan falusias-folklorisztikusan távoli világba, amely az urbánus vonalakat kerüli, kizárja a történetből. Kemény törekszik is erre. Elbeszélés módját élénken gazdagítja autentikus, táj jellemző jelzőkkel, egyáltalán ilyenféle szóhasználatokat alkalmazó leíró részekkel, és kiemeli, hogyan képes az ember a természettel megalapozott, eredendő, összekapcsolt viszonyt kialakítani. A természet az ember otthona, búvóhelye, védelmezője, amelynek rejtekeit az a személyiség fedezi csak fel, aki születéstől fogva adott köteléket képes kialakítani vele és élvezni, „használni” tudja: Jolka, a havasi erdész leánya, akinek jelleme Elektrát, Antigonét, Phaedrát idézi fel. Erős és különleges személyiségét Kemény a többi szereplő fölé helyezi, a központi nőalak a regénybeli morális gúla legtetetjén foglal helyet. „Férfias” erővel küzd az élet viszontagságaival, a szerelemmel, érzelmekkel. Végezetül egymaga ér el sikereket eszével, érzékeivel. Bástyaként létezik a világban, amolyan „szomszéd vár” a Létezéssel, annak kihívásaival szemben...

A korabeli irodalom és társadalmi felfogás még csodálta, kibeszélte az ilyen „emancipált karrier” felépülését. Ennek kapcsán is jelentős mindaz, amit Jolka a spontán és az előre elhatározott eseményekből megalkot maga és környezete számára. Merthogy a kialakuló nagyasszonyi életmód, a női pátriárka vezető szerepe sok más embernek, köztük szép számmal férfinak az egzisztenciális lehetőségét is meghatározza, alakítja – alapvetően rendez el. Kemény a döntéshozatal komolyságát és a mindenkor, minden sorsbeli fordulóponton visszafordíthatatlannak mutató élet-alakítást emeli ki a Jolka általi választásokkal, spekulációkkal kapcsolatban. Minden egyes alternatíva különböző irányokba tereli az embert, s az életút elágazásainál igen különböző és igen súlyos élményekkel, várhatóságokkal összekapcsolódó perspektívák bukkanak elő. Kemény mindvégig Jolka jellemére helyezi a hangsúlyt, az asszony jelleme a sorsával együtt alakul, változik, fejlődik. A főhősnő, a „tutajos” vállalkozó tulajdonságai, azok időbeli alakulása rokonszenven váltanak ki a befogadóból és – láthatólag, retorikailag tettenérhetően – magából a szerzőből is, aki gyengéden, egyben realiztikusan s ezenfelül még beleérező, behelyez(ke)dő erővel ír nyilvánvaló „kedvencéről”, centrális figurájáról – a szabad függő beszéd ősi, balladisztikusan hatékony eszközének alkalmazásába átsapva: „Azt hitte Jolka, hogy a kemény küzdelmek évei férfivá edzették. S íme,

most, amikor megtörtént a nagy baj, kisül, hogy bizony még mindig asszony ő, erős akaratú, viharokban edzett asszony ugyan, de asszony, aki vacogó fogakkal, verejtékező homlokkal riadozik a szörnyűség emlékképeitől:... Ó, csak cseregne már az a nagy, otromba, ijesztő hangú ébresztőóra! Bárcsak belerikoltaná az éjszakába, hogy fel kell cihelődni már, ha idejében akarnak felérkezni a vonatatókrökkel a vágástáblákba!"

Micsoda termelési, már-már *termelési regényi* adekváció ez a „vágástábla” szó! Mintha igazolná azt a pletykálkodó irodalomtörténeti feltételezést, hogy érettebb, idősebb korban – miután a második világháborút követően egy darabig kétkezi munkásként tengette életét, s csak lassanként lehetett könyvtáros, majd újságíró – a „szocialista” művészetnormatívának, kultúrapolitikának is teret engedett volna műveiben a továbbra is Romániában maradó alkotó. És mégis, a fenti idézet is inkább a szereplő-bemutató lélektani hitelességéről, a regény plaszticitásáról győz meg, mintsem hogy bármiféle poétikai vagy pláne politikai igazodás karakterjegeit lehetne rajta elsődlegesen észlelni. S kitűnik: a szövegrészlet szólambirtokosa, Jolka legalább annyira a női ideál, mint a női valóság megtestesítője. Kemény kettős jellemábrázolást vázol fel alakja karakterén keresztül, így ez a nő egyszerre hordozza azt a magasztos, ideaszzerű tulajdonságokkal és érzelmi-lelki többlettel rendelkező tulajdonságcsoporthoz, ami a filozófiai nőtípusnak felel meg, valamint azt a feminin létezőt szintén megtestesíti, akit a társadalom tett olyanná, amilyennek elvárta, amilyennek tehát *mások* kívánják, s aki arrafelé tendál, hogy megvalósítsa azt a reagálásmódot, amilyen viszonyulásokat végsősoron a férfiak is szeretnének kapni tőle. Jolka ennek a kettős jellembeli tartalomnak felel meg benső, valódi és külső, látszati, felvett, szerepjátszott magatartásával egyaránt. A hagyományos és elvárt szerepkörből azonban kiválik. Érzelmi-értelmi benső harca taktikához vezet, sajog lelkében a bosszú; az egzisztenciális biztonság megteremtésének hatalmas életprojektjét nála az anyai szeretet, a szenvedély, a közöny, az undor érzetei kísérik és kísértik is folyamatosan.

Végigkövethető a regényben az erdélyi természeti közeg szeretete, az ehhez való gyermeki-örökkévaló ragaszkodás. A havasi, fenyvesekkel borított rengeteg, ahol Jolka született, értékekkel teli tájék. Maga Jolka is ennek a természeti tökéletességnek a műalkotása Kemény leíró jellemzése szerint, ahogy a regény elején bemutatásra kerül: „Apjától hollófekete haját, anyjától zöldeskék szeméit örökölte, és a Havas kendőzte bársonyapintású bőrét kívánatosan rozsdabarna színűre. Mintha szobrász faragta volna ki a tölgyfa kemény húsából, olyan arányos, oylan szilárd volt rugalmas teste, a dereka karcsú, mint a

darázsé, vállalai szélesek, gömbölydedek, tömör mellei kucsmagombára emlékeztetőek, bokái, mint az őzeké, karcsúak, mégis göröngyös ösvénynek, minden hepehupának keményen ellenállók.” S akár ez az írói természetrajz, a jellemábrázolás is szinte naturalisztikus a lánnyal-asszonnal kapcsolatban: kerül minden misztikumot, túlfűtöttséget. Az elbeszélői modor pedig Mikszáthéra, Jókaiéra emlékeztet. A közel hatvanévesi korkülönbség az említett írók és Kemény között, a századforduló és századelő irodalmi és kifejezési stílusa, majd az avantgárd írásmód és a modernizálódó, egyedibbé váló hangnem ellenére a *Viziboszorkány* szerzője feleleveníti a XIX. század magyar regényirodalmának expresszióját, anekdotikus tradícióját is.

1926-ban Kemény János a kultúra, művelődés és irodalom felkarolását tűzte ki célul, és ennek megvalósításához adva volt az örökölt vagyon. Az első Erdélyi Helikon elnevezésű íróközösségi találkozó megrendezésére került sor ebből az anyagi keretből. Többek között könyvkiadással, lapalapítási kezdeményezésekkel, népkönyvtárak létrehozásával, felolvasó és irodalmi estekkel, szabadegyetemek alapításával foglalkoztak, mindezt román és szász írókkal együttműködve. Az Erdélyi Helikon köre jeles magyar írókkal gazdagodott az évek során. A házigazda regényei pedig mármost Kós Károly, Tamási Áron, Nyirő József, Makkai Sándor, Tabéry Géza vagy akár Wass Albert műveit „olvassák össze” beleérező irodalomtörténész, Vallasek Júlia véleménye szerint. S ha az irodalom mellett Kemény a színházi élet világában szerzett még hírnevet és tekintélyt magának, valamint sokat áldozott önzetlenül az erdélyi magyar színház és a Kolozsvári Magyar Színház támogatására a háború előtti Erdélyben, akkor a mai olvasónak is érdemes közelebbről belepillantania, hogyan viszi színre egy csodálatos asszony életét *Viziboszorkány* című regényében.

Hörcher Eszter

Törzsvásárlói program

Felhívjuk Olvasóink figyelmét a Lapker Zrt. új Törzsvásárlói programjára. Azok, akik rendszeresen ugyanazon a hírlapárúsító helyen vásárolják meg a Magyar Naplót, a program segítségével biztosan hozzájutnak folyóiratunkhoz. Nincs más dolguk, mint az árusító helyen kitölteni egy megrendelőlapot és átvenni egy azonosító kártyát. Ennek segítségével az adott hírlapárúsító helyen minden hónapban hozzájutnak a Magyar Naplóhoz. Csatlakozzon a törzsvásárlói programhoz! Bővebb tájékoztatás a hírlapüzletekben.